

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, 2024, 38-46.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

TUNCELİ/DERSİM'DE KARTALA VERİLEN MANEVİ DEĞERİN KÖKENİ

THE ORIGIN OF THE SPIRITUAL VALUE ATTACHED TO THE EAGLE IN TUNCELİ/DERSİM

*Dergâh olur Ocaklamaya gider
Aşk şarabını içip Cem'e gider dost
Pirini alıp ağaca bağlarlar
Sırrını görüp de inanmazlar dost
-Pir Sultan Abdal- (kaynak kişi: Edip Taş)*

Kıbar TAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

kibartas012@gmail.com

 0000-0001-7868-6450

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
(Received)
20.04.2024

Kabul Tarihi:
(Accepted)
15.05.2024

Yayın Tarihi:
(Published)
30.06.2024

Anahtar Kelimeler
Kartal
Tunceli/Dersim
Kureyş
Kureyşan Ocağı
Dervişler

Keywords
Eagle
Tunceli/Dersim
Kureyş
Kureyşan Quarry
Dervishes

Kartalı sembol olarak kullanmak, geçmişte sadece kimi topluluklar tarafından değil, aynı zamanda hükümdarlar tarafından da önemsenmiştir. Bunun en büyük sebebi ise avcı bir kuş olan kartalın hem en yüksekte uçuşu hem de güçlü olmasıdır. Kartalı kendilerine sembol/ongun olarak kullananlar, ister hükümdar olsun isterse bir aşiret/boy olsun, bu ongunla, kendilerinin diğer kişi ya da topluluklar üzerinde hâkimiyet kuracak kadar güçlü olduklarını anlatmak istiyorlardı.

Kartalın bu fiziki özelliklerinden ayrı olarak, kimi topluluklar için özel bir değeri de vardır. Bu topluluklardan biri de Tunceli/Dersim'de yaşayan Alevilerdir. Yöredeki Aleviler arasında kartalın görünen maddi değerinin yanında manevi değeri de mevcuttur. Bugün dahi Tunceli'de göklerin hâkimi kabul edilen kartala ayrı bir değer verilir. Elbette bu değerın dayandığı bir temel de vardır. Bu da yakın bir zamana kadar yörede yaşamış dervişlerin bu kılıkta/donda gezmeleridir. Kureyşan Ocağı'na mensup dervişlerin, pîrlerin gösterdiklerine inanılan bu kerametler ile ilgili pek çok sözlü anlatı bugüne kadar gelmiştir.

Bu araştırma, kartala verilen bu manevi değerin dayandığı, henüz yazıya geçmemiş kimi hikâyeler hakkında bilgi vermektedir. Amaç, geçmişe ait bu sözlü anlatıların yazıya geçirilerek kaybolmasını engellemektir.

In the past, the eagle was a symbol of great significance to a number of communities and rulers alike. This was largely due to the eagle's reputation as a powerful and agile bird of prey, capable of reaching great heights. Whether it was a ruler, a tribe or a clan that employed the eagle as a symbol/ongun, the intention was to convey a sense of strength and dominance over other communities.

In addition to these physical characteristics, the eagle also holds a special significance for certain communities. One such community is the Alevi residing in Tunceli/Dersim. Among the Alevi in the region, the eagle is regarded as having both a material and a spiritual value. Even today in Tunceli, the eagle, which is considered the ruler of the skies, is accorded a special status. This value is based on a number of factors. This is evidenced by the fact that dervishes who lived in the region until recently travelled in this disguise/don. Oral narratives about the miracles performed by dervishes and pirs belonging to the Kureyşan Quarry have survived until today.

This research provides information about some stories that have not yet been written down, which form the basis of the spiritual value attributed to the eagle. The objective is to prevent the loss of these oral narratives of the past by transcribing them in written form.

Atıf/Cite as: Taş, K. (2024). Tunceli/Dersim'de kartala verilen manevi değerin kökeni. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 38-46.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Geçmiş asırlarda, farklı hayvanları kendilerine simge/ongun olarak seçen pek çok topluluk olmuştur. Bu hayvanlar arasında, genellikle güçlü olanlar seçilmiştir. Bunlar arasında ise yerde kurt, gökte kartal ön plana çıkmıştır. Bunun sebebi, iki türün kendine has özelliklerinin olmasıdır. Kurt, doğası gereği hem güçlü hem de evcilleştirilemez, kartal ise göklerin hâkimi olarak en yüksekte uçar ve kuşların en kuvvetlisi kabul edilir.

Bilindiği üzere bozkurt, Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir ve Türk destanlarının kahramanıdır. Hem türeyiş destanlarında hem de diğer destanlarda, yardımına ihtiyaç duyulduğu anda, yol gösterici olarak karşımıza çıkar. Bu destanlarda hem dişi hem de erkek kurt figürleri mevcuttur.¹ Türk tarihinden başka Roma tarihinde de kurda özel bir önem atfedilmiştir. Roma mitolojisinde, devletin kurucuları olan ikizleri bir dişi kurt emzirmiştir (Şahin, 2017, s. 21-23). Bu hayvanların dışında, toplulukların kendileri için özel buldukları, değer verdikleri başka hayvanlar da olmuştur. Mesela Hindistan’da bugün dahi ineğe özel bir değer atfedilir ve bu sebepten inek kesilmez.²

Kartal da sadece toplumlar, aşiretler/boylar için değil, hükümdarlar için de sahip olduğu özellikleri nedeniyle önemli bir figür olmuştur. Mesela Macar efsanelerinde kartala özel bir değer verilirken, Oğuz boylarının ongunları³ arasında kartal da vardır. Hatta Şato Türklerine ait bir destana göre, kurucu hükümdarları kartal yuvasında doğmuştur. Bunlardan başka, Altay ve Sibirya’daki halklar arasında da kartal kültü/inancı yaygındır. Yakut Türklerinin inancına göre şamanlar, kartal tarafından yeryüzüne getirilirdi. Yine yaşadıkları yerlerde diktikleri uzun bir sırığın tepesinde, çift başlı kartal figürü bulunuyordu (Ögel, 2014a, s. 637-651). Bu sebeplerden, Yakut Türkleri kartala büyük bir değer vermişlerdir. Kartalı yaralamayı ve öldürmeyi büyük bir günah sayan bu Türkler, eğer bir kartal kurdukları tuzağa tesadüfen yakalanmışsa, ona ataları gibi saygı göstermişlerdir. Ancak kurdukları tuzağa tesadüfen yakalanan bu kartal ölmüş ise bu sefer de kartalı kendi ölüleri gibi kayın ağacının kabuklarına sarıp bir ağaca asarlardı ki ayakaltında kalmasın (Kalafat, 2010, s. 211). Yine eski Türklerde “kartal” inancının önemli bir yer tuttuğunu M.Ö. 2. binin başlarına tarihlenen Kurat kurganında görebiliyoruz. Bu kurganda, kartal pençesine de rastlanılmıştır. Ayrıca Kül-Tegin’in büstünde de kanatları açık bir kartal kabartması bulunmaktadır.⁴ Yukarıda bahsettiğimiz Yakut Türklerindeki çift başlı kartal sembolü ayrıca Anadolu Selçuklu hükümdarları tarafından da kullanılmıştır.⁵ Aynı sembolün Avrupa ülkelerinde de kullanıldığı görülmektedir.⁶

Bütün bunlardan, geçmiş asırlarda hükümdarların ya da boyların kendilerinin güçlü ve yönetme kabiliyetine sahip olduklarını göstermek için kartal sembolünü kullandıklarını anlayabiliyoruz.

Hayvan sembollerini kullanan boy ya da hükümdarlardan ayrı olarak, yine farklı toplumlara ait efsane ve destanlarda, çeşitli hayvanların kılığına giren yani *don* değiştiren kişilerden de bahsedilir. *Kuş donuna girme* ve *kuş gibi uçabilme*, Türklere ait masal ve hikâyelerde de yerini almıştır. Örneğin hem Göktürklerde hem de Yakut Türklerinde leylek olup uçan bir atanın anlatıldığı masallar mevcuttur (Ögel, 2014b, s. 179-180).

Kartalın bu görünen özelliklerinden ayrı olarak bir de manevi değeri vardır ve o da çoğunlukla Anadolu Alevileri arasında karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Anadolu’da, evliyalarla ilgili anlatılan pek çok hikâyede, *don* değiştirerek çeşitli hayvanların kılığına giren evliya menkıbeleri bugüne kadar gelmiştir. Mesela *Velâyetnâme*’de, Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu’ya geldiğinden bahsedilirken, onun *güvercin donunda* geldiği

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Taş, 2022, s. 275-286.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Çağdaş, 1955, s. 53-67.

³ Oğuz Boylarının ongunları şunlardır: Kayı, Bayat, Alka-evli ve Kara-evli’nin ongunu **Şahin**; Yazır, Döger, Dodurga ve Yaparlı’nın ongunu **Kartal**; Avşar, Kızık, Begdili ve Karkın’ın ongunu **Tavşancıl**; Bayındır, Beçene, Çavuldur ve Çepni’nin ongunu **Sunkur**; Salur, Eymür, Alayuntlu ve Üregir’in ongunu **Uc Kuş**; İğdir, Bügdüz, Yıva ve Kınık’ın ongunu **Çakır**. Ayrıntılı bilgi için bk. Sümer, 1999, s. 230-231.

⁴ Kafesoğlu, 2012, s. 287. Kafesoğlu, kartal ile ilgili aynı sayfada şu yorumu da yapmıştır: “Yuvasını yalçın kayalar üzerine yapan, çok yükseklerde uçan kartalın aynı zamanda avcı kuşlar türünde bulunması, ona bir kutsallık izafesine sebep teşkil etmiş olabilir. Belki de bu sebepten, İlk ve Orta-çağlardan itibaren çok yaygın görünen (eski Doğu kavimlerinde, İslav devletlerinde, Bizans’ta Batı devletlerinde) Doğu menşeli olduğu kabul edilen hâkimiyet timsali (devlet arması) kartal tasvirinin Türk menşeden geldiği ileri sürülmüştür.”

⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Göksu, 2016, s. 117-141.

⁶ Arkeolojik verilere göre çift başlı kartal figürü, M.Ö. 2. binin başlarından itibaren Anadolu’da görülmeye başlanmıştır. Bu figürü en uzun süre kullanan Çarlık Rusya olmuş ve o da figürü Doğu Roma’dan almıştır. Bk. Özgan, 2020, s. 102.

aktarılır. Elbette bu O'nun barış için geldiğini bize anlatmaktadır. Yine bu hikâyede, Hacı Denizli isimli bir erenin de doğan kılığına girerek güvercine saldırdığı anlatılır.⁷ Bir diğer menkıbede ise Abdal Musa'nın ceylan *domuna* girdiğinden bahsedilir (Güzel, 1999a, s. 20-22; Güzel, 1999b, s. 6-8). Erenlerin gösterdikleri kerametlerden biri olan *don* değiştirme nedeniyle pek çok kişi, vahşi hayvanları öldürmekten çekinmiştir.

Bunlarla bağlantılı olarak Anadolu'da kartal isminin verildiği ziyaret yerleri de mevcuttur. Örneğin Ankara/Balâ kazasında, Kartal Baba isimli bir yatır/ziyaret bulunmaktadır ve bulunduğu yere Kartal Baba Dağı (Yörükân, 2005, s. 34) ismini vermiştir. Diğer bir yatır yani ziyaret ise yine Kartal Baba ismini taşır ve eski adı Gameşan olan Bingöl/Karlıova'nın Soğukpınar köyünde bulunur. Bu ziyaret ile ilgili bilgi veren Selçuk Sevin adlı kişi, burası için "... O da bizim Alevilerdendir." demektedir (Aytaş (Ed.), 2010, s. 274). Aynı ziyaretten Şerif Fırat da bahsetmiştir. Fırat, eserinde burası için Kartalık Baba ismini kullanmıştır (Fırat, 2007, s. 95). Ancak bu ziyaretin hikâyesinden bahis yoktur. Yine Bingöl'de bulunan köylerden Sütlüce Köyü yakınlarında, Şeker Baba adlı bir yatır/ziyaret vardır. Yöre halkı, kendisine Hesper Baba da demektedir. Bu erenle ilgili anlatıda, O'nun çift başlı kartal olup Çanakale'de savaşan askerlere yardım ettiğinden söz edilir (Irmak, 2018, s. 906). Şunu belirtmekte yarar vardır ki Bingöl ile Muş/Varto yöreleri, Tunceli'ye yakın bölgelerdir ve geçmişte, Dersim'den buralara Kureyşan Ocağı mensupları da göç etmişlerdir. Yine bugün bu yörelerde, Kureyşanlılar yaşamaktadır.

Aşağıda, Tunceli/Dersim yöresine ait olan ve kartalın manevi değerinin kökeni hakkında bilgi veren çeşitli anlatılara yer verilmiştir. Bu hikâyelerin içeriğinden, kartala neden önem atfedildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Tunceli/Dersim Alevileri Arasında Kartalın Manevi Değeri

Geçmişte olduğu gibi bugün de -her ne kadar yaşlılar arasında daha çok ön plana çıksa da- Tunceli'deki Aleviler, bazı hayvanlara önem atfetmektedirler. Elbette bu, o hayvanın maddi görünümünden ziyade taşıdığı manevi değerdir. Bunun temeli, Evliyalara/Erenlere olan inanç ile alakalıdır. Çünkü yörede, kerameti yüksek olan dervişlerle ilgili hem hayvanlara hükmettikleri hem de *don* değiştirerek kimi hayvanların kılığına girdikleri ile ilgili geçmişten bugüne anlatılan çeşitli menkıbeler mevcuttur.

Tunceli'de, bugün dahi manevi olarak değerli görünen hayvanlardan biri dağ keçileri iken diğeri kartaldır. Dağ keçileri için "Hızır'ın Davarı" deyimini kullanılır ve bu hayvanları avlamak büyük günah sayılır. Aynı şekilde kartala da manevi bir değer verilmiştir. Yine, dervişlerin bu kılığa girdiği ile ilgili anlatılar vardır. Kartal, bilindiği üzere göklerin hâkimi olarak kabul edilir. Herhalde bu sebepten bazı dervişler, bu kılığa girmişlerdir. Yörede yaşayanlar arasında kartalı görenler kendilerini şanslı sayarlar ve mutlu olurlar. Çünkü şahsen kartalların uzun süre görünmemesine üzülen kişilere ve sebeplerini sorgulayanlara şahit olduk. Burada, kartala zarar verilmez, çünkü bu kartalın o sırada normal bir kuş mu, yoksa o kılığa girmiş yöredeki bir evliya mı olduğunu kimse bilemez.

Yörede, kartala verilen bu manevi değer elbette bir temeli vardır. Bu değer temelsiz değildir. Bunun sebebi de aşağıda verilen hikâyelerden anlaşılmaktadır.

Tunceli'de asırlardır kuşaktan kuşağa aktararak gelen anlatılardan ilki, bugün kopyaları mevcut olan ve 13. asra tarihlenen *şecere*⁸ nüshasında da kendisinden bahsedilen, Kureyş adlı bir dervişle ilgilidir. Bugünkü Kureyşan Ocağı'nın atası olan bu derviş, 13. asrın ilk çeyreğinde yöreye aşireti ile gelir. Yörede çeşitli kerametler göstererek insanları etkiler. Bir süre sonra da buraya gelen Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ile yolları kesişir. Hükümdarın yardımcısı, dervişini sihir yapmakla suçlayınca, Keykubad bu dervişini yanına çağırır. Onun gösterdiği bu kerametlere inanmadığını belirtir ve eğer gerçek bir seyid ise fırında yanan ateşe girmesini ister. Henüz otuzuna girmemiş olan bu derviş, yanan fırına girerken içeride gördüklerini anlatsın diye Keykubad'ın bir adamını da elinden tutarak zorla fırına girdirir. Fırından çıktıklarında Keykubad kendi adamına içeride neler olduğunu sorar. O da içeride ateş olmadığını, buz olduğunu ve sadece *beyaz bir kartal* gördüğünü söyler. Bu sebepten şecerede, bu derviş için aynı zamanda *Derviş Beyaz* künyesi de kullanılmıştır. 1721 ve 1747 tarihli şecere kopyalarında (Taş, 2023, s. 107-109), kar ve buz olan bir yer olduğu ve burada bulunan yüksek bir binanın tepesinde de *beyaz bir kuş* olduğu kaydedilmiştir. Ancak yöredeki sözlü kaynakların anlatımına göre bu beyaz kuş, beyaz bir kartaldır.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Duran ve Gümüsoğlu, 2010, s. 205-209.

⁸ Kureyşanlılara ait *şecere* ve analizi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Taş, 2023, s. 126-151.

Bu insanların, şecerede yazan beyaz kuşun, gerçekte beyaz bir kartal olduğunu söylemelerinin sebebi ise aşağıda verilen hikâyelerde ortaya çıkmaktadır.

Kureyş'in ilk çocukları ile ilgili anlatılan bir hikâyede de kartal inancı karşımıza çıkmaktadır. Yörede geçmişten bugüne aktarılan anlatıya göre, Kureyş'in ilk evliliğinden olan çocukları doğduktan hemen sonra ölürlür. Ölen bu çocuklar, Nazımiye/Deu Kureyş'te bulunan büyük ağacın çevresinde yere tabutla ya da kefenle bırakılır bırakılmaz (toprağa gömmeden) ortaya iki kartal ya da iki kurt çıktığı ve bunları alıp götürdüğü; bu sebepten mezarlarının olmadığı anlatılmaktadır (Taş, 2023, s. 112). Her ne kadar bugün buraya *Verg-i Kuresu* (Kureyşanlıların Kurdu) dense de kartaldan bahsedilmesi ilginçtir. Herhalde Kureyş'in fırında beyaz bir kartal olarak kendisini göstermesi, bu hikâyeye sonraki asırlarda kartalın eklenmesine sebep olmuştur.

Gerçek ismi Seyyid Mahmud olan bu derviş, daha çok Kureyş olarak tanınır. Yine bu dervişin kendi soyuna,⁹ kendisinde olan özellikle belirgin iki kerameti aktardığına inanılır. Biri *ateşe girme*, diğeri ise *kartal kılığına/donuna girme*. Nitekim yörede anlatılan bütün keramet hikâyelerinde, büyük çoğunlukla Kureyşanlı dervişlerin ateşe girebildiği ve kartal olup uçabildiğinden bahsedilir.

Bu anlatılardan biri de Kureyş'in oğluya ilgilidir. Şah Haydar adındaki oğlu, ilk gençlik çağında büyük keramet gösterir ve yaşadıkları yere yakın bir dağa çekilerek *çile* doldurur. Sonra da aynı dağda sır olur. Babasının yani Kureyş'in, oğlu dağa çekildikten sonra kendisi için "Yolu düz olsun." dediği rivayet edilir ve ismi de bu sebepten Düzgün Baba olarak kalır. Bugün bu dağ, Tunceli'nin en büyük ziyaretlerinden birisidir. Bu ziyaret ile ilgili de çok fazla keramet hikâyeleri anlatılır. Yöreye gelen ister Alevi ister Sünni pek çok insan tarafından bugün dahi anlatılan keramet hikâyeleri mevcuttur. Bunlardan bazıları da kartal olarak kendisini göstermesiyle ilgilidir.

Kureyş'in oğullarından biri olan Düzgün Baba kartal olup uçardı. Ziyaretin orada her zaman bir kartal olur. Düzgün Baba'nın kendisini bu *donda* gösterdiğini eskiden dervişler söylemiş. Bu sebepten, eskiden yaşlılar kızdığı zaman, "Heli-yi¹⁰ Düzgün seni çarpsın." derlerdi.

Aynı kaynağın aktardığı başka bir anlatı da aşağıda verilmiştir. Kaynağımız Kureyş'in Kud isimli oğlundan gelmektedir. Yani bugün Kudan olarak anılan kola mensuptur.

Babam anlatırdı. Benim eski derviş dedelerimden biri, kartal kılığına girip uçarmış. Normal zamanlarda kendisi Mazgirt'te, sokaklarda eski püskü giyip, gariban geziyor. Bu halde gezdiği zamanlarda, çocuklar ona taş atıyor. Bir gün orada bir bakkal, bir şeyler satan biri bakıyor ki bir kartal geldi ve Şih-i Kavi¹¹ adındaki ziyaretin duvarından geçip içeri girdi. Hemen sonra kapıdan bu gariban çıkıyor. Bakkal buna çok şaşırıyor. Derviş de onun kendisini gördüğünü anlıyor. Yanına gidip ona diyor ki; "Sakin kimseye söyleme. Sen de ölürsün, ben de ölürüm."

Yine bir gün oradaki insanlar, çocuklar dervişle dalga geçiyor, ona taş atıyorlar. Üstü başı kirli, eski, perişan diye böyle davranıyorlar. Gerçekte, dervişler bu kılıkta gezerek insanları sınıyorlar. Ancak onlar anlamıyor. Hızır da hep yaşlı, perişan kılıklarda gezer.¹² Kim kendisine nasıl davranıyor diye onları sınar. İşte bu insanlar, bu dervişe yine kötülük yapınca, daha önce onun kerametini gören bakkal buna dayanamıyor. Oradaki insanlara, "Ben onu gördüm. Ziyarete kartal olarak girdi ve sonra insan olarak çıktı." diyor. Sonra da oradakilere, "Suyumu ısıtın." diyor. Çünkü öleceğini biliyor. Orada da ölüyor. Derviş de sır olup gidiyor. Artık görünmüyor.¹³

Kartal ile ilgili anlatılan bir başka hikâye de Kureyş'in Şih Mahmud adlı oğlundan gelen Seyyid Ali'den, torunu tarafından aktarıldı:

⁹ Kureyş'in 7 oğlu 2 kızı olduğu kabul edilir. Oğullardan Şah Haydar (Düzgün Baba), ilk gençlik çağında keramet gösterip sonra da sır olduğu için Kureyş'in soyu 6 oğlundan bugüne gelmiştir.

¹⁰ Yörede konuşulan dilde kartala "heli" denir.

¹¹ Şih-i Kavi, Tunceli/Mazgirt'te bir ziyarettir. Türbesi vardır. Kavi adlı aşiretin piri olduğu için kendisine bu şekilde isim verilmiştir.

¹² ... Her gördüğün Hızır bil ki

Ali'ye Selman olasın (Şah Hatayı)

¹³ KK-1.

Dedem Huşen-i Seydali, babası Seyyid Ali'den bize aktarmıştır. Babası Mamudu Laçın'ın öz kardeşi Mustafa-yı Laçın'e Devres-i Hop Hop derlermiş. Çünkü "hop hop hop!" diyerek uçup gidermiş. Bu derviş, bir gün Rovayık'te cem tutuyor. Cem sırasında, herkesin gözü önünde ateşe giriyor. Cemi bitirince de kartal olup kapıdan uçup gidiyor. Yine bu dervişin babasına da yani büyük büyük dedeme de Devres-i Hôq diyorlar. İsmi Laçın. O da ateşe girermiş.

Aynı kişiden aktarılan bir anlatı da şudur:

Dedemin anlattığına göre asıl keramet, Laçın'ın babasıdır. Yani ağır keramet ondadır. İsmi de Devres-i Huşen'dir. Bir gün bu dedemiz, köydeki evinin kapısında oturuyorken, birden kartal olup uçup gidiyor. Geri dönünce pençelerinde bir insan var. Öğreniyorlar ki o kişi kayalıklarda yuvarlanmış, bir taşa asılı kalmış. Bunu kerametle gören büyük dedemiz de o anda kartal olup gidip onu kurtarıp getiriyor. Herhalde kayalarda asılı kalan adam, pirini, Kureyş'i çağırır. Onun yardım isteği de dedemize malum olmuş. Kartal olup gidip kurtarmış.

Bir de şunu söylemek isterim. Büyük dedelerimize "Laçın" de¹⁴ denmiştir. Kartal olup uçtukları için de böyle deniyor. Bilindiği üzere laçın de bir kuş ismi.

Yine aynı kaynaktan aktarılan bir başka anlatı da şöyledir:

Devres-i Huşen'den çok önce de kerametli bir dedemiz varmış. Ona da Devres-i Gela¹⁵ diyorlar. Dağlarda, kayalarda yaşarmış. İnsanlar onun kerametli olduğunu biliyorlar. Bu yüzden ona saygı duyuyorlar. Onun kartal olup uçtuğunu çok kişi görmüş. Her zaman "Ben Kureyş'in torunuyum." dermiş.¹⁶

Bunlardan başka yine Kureyş'in soyundan gelen ve 1891 doğumlu olan Başköylü Hasan Efendi (ö.1 Temmuz 1973) ile ilgili anlatılar da mevcuttur. Kendisi Kureyşan Ocağı'na mensup olup, ailesi sonradan Erzincan'ın Tunceli sınırına yakın köyüne yerleşmiştir. Bu sebepten, kendisi Başköylü Hasan Efendi olarak anılır. Bu derviş ile ilgili anlatılan çeşitli keramet hikâyeleri vardır ve *kartal* ile ilgili olan da aşağıdaki gibidir. Bu anlatı, Hıdır Çetin (Baba Hıdır) tarafından 2009'da aktarılmıştır.

Bir gün, tahminen 80 yaş civarında bir bacımız ziyarete gelmişti. Efendi ile ilgili sohbet yapılırken, bu bacımız da söz alarak, "Ben henüz gelindim, Efendi de bizim köyde misafir olarak kalıyordu. Ben köyden biraz uzakta kuzuları otlattırken, bir baktım ki biraz öte tarafta Hasan Efendi davarcığını omuzlarına attı ve kollarını her iki yana açıp kanat çıpar gibi hareketler yapmaya başladı. Böylece birkaç dakika içinde kartal olup uçup gittiğini kendi gözlerimle gördüm." diyerek anlattı.¹⁷

Son olarak, bugün Tunceli'nin Ovacık ilçesinde ziyaret yeri olan Munzur Baba ile ilgili bir anlatıyı aşağıya aktardık. Kendisi de sözlü kaynaklara göre, yöredeki diğer dervişler (Kureyş, Baba Mansur, Seyyid Savun, Üryan Hızır, Sarı Saltuk vd.) gibi 13. asırda Mazgirt'e gelen Kureyş aşiretinin bir üyesidir.

Eskiden Cuma geceleri Munzur'un kaynağından süt akardı. Sonradan azaldı. Kimse Cuma gecesi oraya yaklaşamazdı. Korkardı. Yine eskiden Cuma geceleri büyük bir kartal orada uçardı. Dervişler onun Munzur Baba olduğunu söylemişler. Munzur Baba kartal kılığına girip orada uçuyor.¹⁸

Sonuç

Tunceli'de bugün dahi kartala manevi bir değer verilmesinin en önemli sebebi, yukarıda aktarılmaya çalışılan bütün bu menkıbelerden kaynaklanmaktadır. Yani yörede kartala değer verme, temelsiz bir inanç değildir. Aksine, asırlarca dervişlerinin ve pîrlerinin kartal kılığına girdiğini gördüklerini iddia eden ya da bu keramet anlatılarını atalarından duyan bu insanlar, doğal olarak kartala karşı bir saygı duymuşlardır ve de duymaktadırlar.

¹⁴ Laçın: Şahin. Bu, yırtıcı kuşlardandır; yiğit adama da "laçın" denir. Kaşgarlı Mahmud, 2013, Cilt 1, s. 410.

¹⁵ Gela: Kayalık yerlerdeki eski kale yerlerine yöre dilinde verilen isim.

¹⁶ KK-2.

¹⁷ Hüseyin Boy tarafından Hıdır Çetin (Baba Hıdır) ile Temmuz 2009'da yapılan görüşmede kaydedilmiştir. Bk. Boy, 2013, s. 180.

¹⁸ KK-1.

Metinde verilen hikâyelerde de görülmektedir ki yörede kartal kılığına girip uçan dervişlerin çoğunluğu Kureyşan Ocağı'na mensuptur. Bunun sebebi de yine anlatılarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ocağın atası olan ve 13. asırda yaşamış olan Kureyş ile ilgili bir anlatıda, yanan fırına girip ateşi buza çevirerek *beyaz bir kartal donma* girdiğinden bahsedilir.

Yine yörede, Kureyşan Ocağı mensuplarından çıkan dervişlerin bu tür bir kerameti göstermesinin de Kureyş'ten kendilerine aktarılan keramet sayesinde olduğuna inanılır. Kureyş'in hem ateşe hükmetme hem de *kartal donma* girme kerametini kendisinden gelen soyuna aktardığı kabul edilir.

Bütün bu sebeplerden, Tunceli'de kartala zarar verilmez. Kartal vurmak çok günah sayılır. Çünkü o kartalın bir derviş/pir mi yoksa normal bir kartal mı olduğunu kimse bilemez. Kartal görmek ise hayra yorulur. Çünkü o sırada uçan kartal eğer bir derviş ise onun kendilerini koruduğuna inanılır.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Yöre insanı erenlerin, dervişlerin kartal kılığında gezmesinin önemli bir sebebi olduğuna inanır. Bu da en yüksekte uçan ve göklerin sahibi kabul edilen kartalın sahip olduğu doğal özelliğidir. Yani dervişler sahip oldukları kerametün büyüklüğünü bu kılığa girerek de göstermek istemişlerdir.

Kaynakça

- Aytaş, G. (2010). *Bingöl, Muş/Varto yörelerinde ocaklar, oymaklar ve boylarla ilgili araştırma sonuçları*. Aytaş, G. (Ed.). Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- Boy, H. (2013). *Yaşamı ve anlamlarıyla Seyyid Hasan Efendi (Hasani Sani)*. Yurt Yayınları.
- Çağdaş, K. (1955). Hindistan'da inek kültü ve bu kültürün menşei üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 13 (1-2), 53-67.
- Duran, H. ve Gümüşoğlu, D. (2010). *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*. Aytaş, G. (Ed.) Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- Fırat, M. Ş. (2007). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. IQ Kültür ve Sanat Yayınları.
- Göksu, E. (2016). Çift başlı kartal ve Selçuklular. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, 117-141.
- Güzel, A. (1999a). *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güzel, A. (1999b). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Irmak, Y. (2018) Bingöl'de bulunan türbeler ve ziyaret yerleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 899-914. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.402061>
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk milli kültürü*. Ötüken Yayınları.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Berikan Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2013). *Divanü Lûgat-it Türk* (Atalay, B. Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014a). *Türk Mitolojisi-I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi-II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgan, R. (2020). Antik Çağ'dan günümüze çift başlı kartal: Anlamı, yorumu ve propagandası. *Arkhaiia Anatolika Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi*, 3, 98-125. <http://dx.doi.org/10.32949/Arkhaiia.2020.17>
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri - boy teşkilatı, destanları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Şahin, D. (2017). *Roma Mitolojisi*. Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Taş, K. (2022). Sözlü anlatılar bağlamında "Bozkurt"un Türklerin tarihindeki değeri ve Türk adının anlamları. N. Hayta. vd. (Ed.), *Türk Dünyası Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e Armağan Kitabı*. (275-286) içinde. Berikan Yayınları.
- Taş, K. (2023). *Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan köklü tarihi ile Kureyşan Ocağı*. Kalan Yayınları.
- Yörükân, Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri Şamanizm*. (T. Yörükân Haz.). Yol Yayınları.

Kaynak Kişiler

- KK-1: Haskar Taş, 84 yaşında, Kureyşan Ocağı'nın Kudan koluna mensup.
- KK-2: Baki Taş, 62 yaşında, Haskar Taş'ın oğlu ve baba tarafından Kureyşan Ocağı'nın Şih Mahmud koluna mensup.

THE ORIGIN OF THE SPIRITUAL VALUE ATTACHED TO THE EAGLE IN TUNCELI/DERSİM

(Extended Summary)

In centuries past, numerous tribes have selected a variety of animals as their symbol/ongun. These animals are typically powerful ones. Among these, the wolf on land and the eagle in the sky stand out. This is due to the unique characteristics of the two species. While the wolf cannot be domesticated due to its nature, the eagle is the king of the skies and is considered the strongest of birds. The eagle was a significant figure in societies, tribes and clans, as well as in the eyes of rulers. This was due to the eagles characteristics, which were seen as a symbol of strength and dominance. By using the symbol of the eagle, the rulers wanted to show that they were powerful enough to dominate their rivals.

The eagle has been attributed different values by various communities. For instance, in Hungarian legends, the eagle is given a special value, while the eagle is among the symbols of the Oghuz tribes. According to the belief of the Yakut Turks, shamans were brought to earth by the eagle. For this reason, Yakut Turks consider it a great sin to injure or kill an eagle.

In addition to its symbolic significance, the eagle also holds a spiritual value. It is particularly prevalent among Anatolian Alevi. This is evidenced by the prevalence of stories in Anatolia about saints disguised as various animals.

For example, in the Velayetname, when it is mentioned that Hacı Bektaş Veli came to Anatolia, it is stated that he came disguised as a dove. In the same story, it is also written that a saint named Hacı Denizli, disguised as a falcon, attacked a pigeon. In another story, it is mentioned that Abdal Musa was disguised as a gazelle. The use of disguise, which is one of the miracles attributed to saints, led many people to refrain from killing wild animals.

Tunceli/Dersim is one of the regions in Anatolia that places a special value on the eagle. Among the Alevi people living in this region, the eagle has a spiritual value that is distinct from its apparent material value. This spiritual value is not without foundation; it is based on a fundamental reality. This reality is that the dervishes who lived in the region travelled in this disguise. Many oral narratives about the miracles of the dervishes and pirs belonging to the Kureyşan Quarry have survived to the present day.

The forebear of these dervishes, who hailed from the Kureyşan Quarry, was a seyyid renowned for his miracles. This dervish, known as Kureyş (Seyyid Mahmud-i Kebir), migrated with his tribe from Kırmanşah to the Dersim/Mazgirt region in the 13th century. While in the region, he was tested by the Anatolian Seljuk ruler Alaeddin Keykubad by being thrown into a burning furnace. Kureyş grabbed the hand of the ruler's aide and dragged him into the burning furnace. The purpose was for him to tell the ruler what he saw inside. When Kureyş entered the fire, he turned the fire into ice and disguised himself as an eagle. The servant of the ruler also confirmed this miracle. The ruler then granted the Kureyş and their followers the right to settle wherever they wished. He also affixed his seal to the genealogy in the hands of Kureyş, thereby confirming that he was a descendant of Ahl al-Bayt.

These two extraordinary miracles were transmitted to the dervishes of this lineage from their ancestors, the Kureyş. As a result, for centuries, dervishes of the Kureyş lineage both entered the fire and flew in the guise of eagles. There are numerous accounts of these miracles that are still being told today.

This research provides information about some stories that have not yet been written down, which form the basis of the spiritual value attributed to the eagle. Upon analysis of the content of these stories, it becomes evident why the eagle is of such significance. The objective is to prevent the loss of these oral narratives of the past by transcribing them in written form.

Makale Bilgisi / Article Information

Atf/Cite as

Taş, K. (2024). Tunceli/Dersim'de kartala verilen manevi değerın kökeni. *SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 38-46.

Taş, K. (2024). The origin of the spiritual value attached to the eagle in Tunceli/Dersim. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 2, 38-46.

Yazar / Author

Kıbar TAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof. Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letter, Department of History

kibartas012@gmail.com, 0000-0001-7868-6450

Geliş Tarihi / Received

20 Nisan/April 2024

Kabul Tarihi / Accepted

15 Mayıs/May 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Haziran/June 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Haziran/June

Sayı / Issue

2

Sayfa / Pages

38-46

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute